

Kaspické more

-

more surovín a záujmov

Alexandra Petřková

Východoevropský program Výzkumného centra AMO
alexandra.petkova@amo.cz
www.diplomacie.info
www.amo.cz

Research Paper
26/10/2006

Kaspické more – more surovín a záujmov

Úvod

V súvislosti s Kaspickým morom, najväčším uzavretým telesom slanej vody a jeho využívaním sa vynára mnoho problémov. Už prvý z nich súvisí s jeho definíciou, teda či ide o more alebo jazero. Od vyriešenia tohto problému sa môže odvíjať jeho právne postavenie. Ak by bolo definované ako „more“, každý pobrežný štát by mal svoje zvrchované pobrežné pásmo v dĺžke 12 námorných míľ a ekonomickú zónu, v ktorej by mal výlučnú právomoc na využívanie zdrojov. Keďže Kaspické more nevyhovuje žiadnej definícii mora (otvoreného, polouzavretého, či uzavretého) obsiahnutej v Konvencii OSN o morskom práve (1982) alebo v Ženevskej konvencii o morskom práve (1958), malo by patriť do kategórie „jazero“.

V takom prípade by bol uplatňovaný tzv. princíp spoločného vlastníctva všetkých pobrežných štátov. Práva týchto štátov sú si rovnocenné a jazero nemôže byť rozdelené na národné sektory. O využití zdrojov rozhodujú všetky pobrežné štáty spoločne. Lenže Kaspické more svojou rozlohou (380 000 km²) a slanosťou vody nevyhovuje ani zaradeniu medzi jazerá. Najvýstižnejší pojem je zrejme „prihraničné medzinárodné jazero“, teda jazero obkľúčené územím viacerých štátov a regulované medzinárodnými dohodami medzi pobrežnými štátmi.¹ Napriek uvedeným skutočnostiam, do istej miery aj vzhľadom na kanálové spojenie Kaspického mora s Čiernym a Baltickým morom, sa zaužíval názov „Kaspické more“.

Počas 20. storočia bolo výlučnou sférou Iránu a Sovietskeho zväzu, preto jeho právny štatút doteraz definujú zmluvy medzi týmito dvoma štátmi. Dohody z rokov 1921, 1935 a 1940 ustanovili slobodu námornej plavby a rybolovu len pre obe signatárske krajiny. Dohody priamo vylúčili z využívania Kaspického mora tretie krajiny, týkali sa však len používania vodnej plochy. Iné aktivity súvisiace s využívaním morského dna, ako napr. morský prieskum, výskum nerastných nálezísk a ťažba surovín „Zmluva o obchode a námornej plavbe“ z roku 1940 neupravuje. Ako spôsob spravovania Kaspického mora ustanovila kondomínium, teda spoločné vlastníctvo oboch štátov bez určených hraníc, okrem 10 míľovej rybárskej zóny pri brehoch.

Po rozpade ZSSR pribudli štyri nové prímorské krajiny – postsovietske štáty Rusko, Azerbajdžan, Kazachstan a Turkménsko, pričom každý z ich má svoje záujmy a názory na právne postavenie Kaspického mora a využívanie jeho zdrojov. Okrem nich majú o vplyv v oblasti a o jej nerastné bohatstvo záujem aj iní aktéri – najmä Spojené štáty americké, Čína a Turecko. Zásoby Kaspického mora sú odhadované na 17 až 49 miliárd barelov ropy a 6,5 až 9,2 biliónov kubických metrov plynu.²

¹ Janusz, Barbara: The Caspian Sea: Legal Status and Regime Problems. In: The Royal Institute of International Affairs, august 2005. [online verzia]: <http://www.chathamhouse.org.uk/pdf/research/rep/BP0805caspien.pdf>

² Caspian Sea Region: Survey of Key Oil and Gas Statistics and Forecasts. In: Energy Information Administration, júl 2006. [online verzia]: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Caspian/images/caspian_balances.pdf

V prístupe k právnemu postaveniu Kaspického mora vznikli názorové rozdiely. Rusko spoločne s Iránom presadzovalo princíp spoločného vlastníctva, opierajúc sa o definovanie Kaspiku ako „jazera“, Azerbajdžan a Kazachstan, podporované Spojenými štátmi sa usilujú o prijatie princípu národných sektorov. Opierajú sa pri tom o názor, že Kaspické more je z hľadiska medzinárodného práva „more“. Turkménsko najskôr presadzovalo princíp spoločného vlastníctva, neskôr sa priklonilo k sektorovému deleniu. Jeho pozícia však stále nie je vyhranená, ovplyvňuje ju aj spor o vlastníctvo nálezísk v centrálnej časti Kaspiku, na ktoré si nárokuje aj Azerbajdžan.³ Rusku sektorové rozdelenie šelfu Kaspického mora nevyhovovalo, ale po nástupe Vladimira Putina Moskva princíp v podstate akceptovala.⁴

Jedným z posledných pokusov dohodnúť sa na štatúte Kaspického mora bol dvojdný summit v turkménskom Ašchabate v apríli 2002. Niekoľko dní predtým sa Rusko, Kazachstan, Turkménsko a Azerbajdžan dohodli rozdeliť dno pozdĺž stredovej línie. Táto dohoda zrejme nadviazala na rusko-azerbajdžanskú dohodu z januára 2001. Štvorstrannú dohodu z Turkmenistanu však odmietol Irán, takže summit skončil neúspechom. Irán trval na tom, že more bude buď spoločným majetkom, alebo sa rozdelí na päť rovnako veľkých sektorov, čím by mohol využívať až 20 % morského dna (dnes využíva 13-14 %). Summit v roku 2004, ktorý mal byť v Teheráne, Irán odložil s poukázaním na blížiacu sa prezidentské voľby.

Od roku 2002 Rusko radšej presadzuje oddelené rokovania medzi kaspickými štátmi pred spoločnou dohodou.⁵ V roku 2002 uzavrelo Rusko zmluvy s Kazachstanom a Azerbajdžanom na základe princípu rozdelenia mora úmerne dĺžke pobrežia a hranice v severnej časti sú tým demarkované.⁶

Rusko verzus Spojené štáty

Pre Moskvu je kaspická oblasť a oblasť Južného Kaukazu územím historicky spojeným s Ruskom. Po rozpade ZSSR ruský vplyv vznikom samostatných štátov oslabil. V 90-tych rokoch sa Rusko pokúšalo zachovať si dominanciu v juhokaukazskej a stredoázijskej oblasti v ekonomickej, politickej i vojenskej sfére. Druhou stranou tohto úsilia bola snaha zabrániť vplyvu iných mocností, najmä Spojených štátov amerických. Moskva sa zamerala na kontrolovanú destabilizáciu regiónu - podporou separatistických tendencií menších v Azerbajdžane a Gruzínsku destabilizovala ich vnútropolitickú situáciu.⁷ Nestabilita prímorských krajín a nejasnosti okolo právneho postavenia Kaspického mora urobili z investícií v tejto oblasti rizikovú záležitosť.

Po nástupe Vladimira Putina prišlo aj v tejto oblasti k zmene. Moskva začala posudzovať situáciu pragmatickejšie a pripustila, že rastu amerického vplyvu v kaspickej oblasti nedokáže zabrániť. Pozornosť zamerala najmä na udržanie súčasného vplyvu, predovšetkým monopolu nad prepravnými trasami energetických surovín. Kaspické more je z hľadiska prepravy problematické. Keďže nemá priamy prístup k otvorenému moru,

³ Souleimanov, Emil: Právo a politika v Kaspickém mori. In: Člověk v tísní, 16. 7. 2002. [online verzia]: <http://www.infoservis.net/art.php?id=1026828372>

⁴ Souleimanov, Emil: Geopolitika kaspického regionu. In: Asociace pro mezinárodní otázky, 5. 12. 2003. [online verzia]: http://www.amo.cz/cz/vyzkumne_centrum/publikace/index.php?ID=&IDp=70&tema=studie

⁵ Blagov, Sergej: Russia eyes stronger clout in Caspian region. In: EurasiaNet, 15. 7. 2005. [online verzia]: <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav071505.shtml>

⁶ Ditrych, Ondřej: Ropovod Baku-Tbilisi-Ceyhan a nová kavkazská geopolitika. In: Mezinárodní politika, 10/2005, str. 22

⁷ Souleimanov, Emil: Geopolitika kaspického regionu. In: Asociace pro mezinárodní otázky, 5. 12. 2003. [online verzia]: http://www.amo.cz/cz/vyzkumne_centrum/publikace/index.php?ID=&IDp=70&tema=studie

suroviny sa z exportných štátov musia prepravovať cez Rusko. To ako jediné vlastní, síce pomerne zastaranú dopravnú infraštruktúru, ktorá udržiava kaspické štáty v závislosti na Rusku. Moskva sa tiež snaží udržať svoje vojenské jednotky v Strednej Ázii a na Južnom Kaukaze, i keď v kaukazských republikách sa musela uspokojiť s postavením mierových jednotiek pod hlavičkou OSN.

Americká administratíva už v 90-tych rokoch sústredila svoju kaspickú politiku na podporu demokracie a vytvorenie trhových ekonomík, garanciu mieru a spoluprácu medzi kaspickými krajinami, ako aj podporu ich integrácie do medzinárodného spoločenstva.⁸ Viac alebo menej autokratické formy vlády v týchto krajinách však bránili výraznejším americkým investíciám. Útoky z 11. septembra 2001 a vojna v Afganistane poskytli Spojeným štátom možnosť rozmiestniť svoje základne na území bývalého Sovietskeho zväzu. Hlavný dôraz v zahraničnej politike voči tejto oblasti položili USA na bezpečnosť a podporu otvorených spoločností, čo malo vytvoriť podmienky pre ekonomický rozvoj.⁹ V súčasnosti sa okrem dôrazu na bezpečnosť pridali aj tlak na realizáciu politických a ekonomických reforiem, ako aj energetická politika.¹⁰ V oblasti energetiky podporujú USA turecké aktivity na Kaukaze a stoja na strane Azerbajdžanu a Kazachstanu pri presadzovaní sektorového delenia kaspického šelfu. V súvislosti s tranzitom kaspických surovín na západné trhy presadil Washington realizáciu výstavby nedávno dokončeného potrubia BTC z azerbajdžanského Baku cez gruzínske Tbilisi do tureckého prístavu Ceyhan, odkiaľ sa suroviny prepravujú tankermi na konečné trhy. Toto nové potrubie je snahou zvrátiť ruský monopol na transport energií, vymaniť kaspické štáty zo závislosti na Rusku a znížiť ruský vplyv v oblasti. Postavenie BTC bolo pre USA z politického hľadiska víťazstvom, pretože sa realizoval namiesto trasy cez Irán, ktorá by síce bola z ekonomického hľadiska najúspornejšia, ale z politického hľadiska, pri zvážení povahy súčasného iránskeho režimu, veľmi riziková.

Okrem potrubia BTC, ktoré prepravuje azerbajdžanskú ropu, je v súčasnosti v etape dostavby plynovod z azerbajdžanského Baku cez Gruzínsko do tureckého Erzurumu (Juhokaspické potrubie – SCP).¹¹ V budúcnosti by ním mohol prúdiť aj plyn z Turkménska. Neúspešne sa zatiaľ vyvíjajú rokovania o stavbe potrubia cez Kaspické more do azerbajdžanského Baku (Transkaspické potrubie), hoci Turkménsko hľadá cestu ako energetické suroviny prepravovať mimo ruské územie.

V snahe konkurovať týmto americkým snahám o výstavbu nových potrubí sa Rusko podieľalo na vybudovaní ropovodu CPC, ktorý spája kazašské nálezisko v Tengize s ruským Novorossijskom.

Juhokaukazské štáty

⁸ Talbott, S.: A Farewell to Flashman: American policy in the Caucasus and Central Asia, US Dept. of State Dispatch, July 1997, <http://www.treemedia.com/cfrlibrary/library/policy/talbott.html>. In: Černý, Filip: Cíle zahraniční politiky USA a Ruska v kaspickém regionu. In: Mezinárodní politika, 3/2005, s. 12.

⁹ Starr, S. Frederick.: The War Against Terrorism and US Bilateral Relations with Central Asia, prejav ku Committee on Foreign Relations, U.S. Senate, 13 December 2001, http://www.cacianalyst.org/Publications/Starr_Testimony.htm. In: Černý, Filip: Cíle zahraniční politiky USA a Ruska v kaspickém regionu. In: Mezinárodní politika, 3/2005, s. 12.

¹⁰ Jones, A. Elizabeth: Central Asia: Developments and the Administration's Policy. In: U.S. Department of State, October 29, 2003. [online verzia]: <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2003/25798.htm>

¹¹ Abbasov, Šahin, Ismailova, Chadija, Katik, Mevlut: The oil flows through the BTC pipeline, but a problem may loom. In: EurasiaNet, 31. 5. 2006. [online verzia]: <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav053106.shtml>

Z troch kaukazských postsovietskych štátov sa Gruzínsko a Azerbajdžan snažia vymaniť z ruského vplyvu a posilniť vzťahy so Západom, najmä so Spojenými štátmi a Severoatlantickou alianciou.

Spolupráca s Washingtonom je dôležitá najmä pre Gruzínsko, pretože jeho vzťahy so severným susedom sa v posledných rokoch výrazne zhoršujú. Najvýznamnejším úspechom zahraničnej politiky bolo dokončenie potrubia BTC prechádzajúce cez gruzínske územie, čo zvýšilo geopolitický význam Gruzínska ako tranzitnej krajiny a naopak znížilo ruský vplyv v krajine. BTC posilnilo aj gruzínsku energetiku závislú na dodávkach z Ruska, ktoré sa ukazujú ako nestabilné, podliehajúce politickým vplyvom.¹²

V kaspickej oblasti je popri Gruzínsku hlavným partnerom USA Azerbajdžan. Okrem snahy zaistiť bezpečnú ťažbu a transport nerastných surovín z kaspických nálezísk patriacich Azerbajdžanu sa Washington pokúša využiť animozity v azerbajdžansko-iránskych vzťahoch na vytvorenie bariéry voči Iránu. Problémy vo vzťahoch medzi Baku a Teheránom spôsobuje rozdielnosť názorov v otázke rozdelenia Kaspického mora a v práve na ťažbu energetických surovín. Ďalšou skutočnosťou zhoršujúcou vzťahy oboch krajín je prítomnosť 20-tich miliónov etnických Azerbajdžancov v severozápadnej oblasti Iránu. Prípadné posilnenie ich národného sebavedomenia v dôsledku rastu politickej a ekonomickej sily Azerbajdžanu, by mohlo ohroziť jednotnosť multietnického Iránu.¹³

Napäté vzťahy sú aj medzi Azerbajdžanom a Ruskom. Baku viní Rusko z priamej podpory Arménska počas vojny o Náhorný Karabach, ale aj neskôr. Pokúša sa znížiť vplyv Moskvy v kaspickej oblasti, pretože mu okrem iného konkuruje v produkcii ropy a naopak ako protiváhu sa pokúša posilniť vplyv USA.

Arménsko, tradičný ruský spojenec, vidí v amerických aktivitách, najmä v realizácii BTC hrozbu ekonomickej a politickej izolácie a oslabenie svojej pozície v regióne a v nevyriešenom etnopolitickom konflikte o Náhorný Karabach.¹⁴ Pre rozdielne politické a ekonomické smerovanie sa výrazne nezbližilo ani s Gruzínskom. Okrem toho sa Jerevan pre zlé historické skúsenosti s Ankarou cíti ohrozený aj susedným Tureckom.¹⁵ Arménsko v snahe vyvážiť rastúci turecký vplyv v oblasti upevňuje vzťahy s Ruskom a snaží sa aj o udržanie dobrých vzťahov s Iránom a Gréckom.¹⁶ Kvôli Turecku sa Jerevan nezbližil ani so Spojenými štátmi, ktoré považujú Turecko za hlavného partnera v oblasti Kaukazu. Nevraživosť k Turecku sa sčasti prenáša aj do vzťahov s Gruzínskom, ktoré s Ankarou ako členom NATO spolupracuje.

Úzke vzťahy s Ruskom súvisia aj s ekonomickou závislosťou krajiny na ruských dodávkach surovín, na finančnej pomoci a obchodnej výmene. Z uvedených dôvodov je Rusko stále vnímané ako garant arménskej suverenity a záujmov, aj ako spojenec proti

¹² Príkladom je výpadok dodávok plynu i elektrického prúdu z Ruska v januári 2006, čo ruská strana ospravedlnila výbuchmi, ktoré poškodili dve vetvy plynovodov a vedenie vysokého napätia. Gruzínsko označilo výbuchy za úmyselné a situáciu za snahu Moskvy o energetickú blokádu susedného štátu. Na druhej strane od plynu zostal odrezaný aj dlhoročný spojenec Ruska – Arménsko. Aj arménsko-ruské vzťahy však v poslednom čase naštrbilo zvýšenie cien plynu pre Jerevan.

¹³ Souleimanov, Emil: Právo a politika v Kaspickém moři. In: Člověk v tísni, 16. 7. 2002. [online verzia]: <http://www.infoservis.net/art.php?id=1026828372>

¹⁴ Ditrych, Ondřej: Ropovod Baku-Tbilisi-Ceyhan a nová kavkazská geopolitika. In: Mezinárodní politika, 10/2005, str. 22

¹⁵ Príčin je viacero, za najväznejšie možno považovať Ankarou neuznanú genocídu, pri ktorej v Turecku počas 1. svetovej vojny zahynulo 1,5 milióna Arménov, turecký postup počas karabašského konfliktu a spory okolo Arménskom neuznaných vzájomných hraníc z roku 1921.

¹⁶ Kirakosjan, Arutjun: Náhorní Karabach jako hlavní aspekt určující zahraniční politiku Arménie. In: Mezinárodní politika, 6/2004, str. 21

Azerbajdžanu a Turecku. Výsledkami spojenectva s Moskvou bolo podpísanie rusko-arménskej dohody o priateľstve (1997) a zmluvy o rozmiestnení ruských vojakov na arménskom území (1997). K nim sa v nasledujúcich rokoch zrejme pridajú aj ruskí vojaci, ktorých stiahnutie zo svojho územia požaduje Gruzínsko.

Geopolitické postavenie Turecka

Ďalším štátom so silnými historickými a kultúrnymi väzbami na kaspický región je Turecko. Okrem Tadžikistanu sa vo všetkých stredoázijských republikách hovorí turkickými jazykmi, vychádzajúcimi z turečtiny, a s časťou štátov majú aj rovnaké náboženstvo. Turecko je príkladom svetského islamského štátu, stredoázijským republikám by mohlo slúžiť ako model nekomunistického a nefundamentalistického štátu, ktorý dokáže spojiť hospodársky rast a islam.¹⁷ Udržiava dobré vzťahy s Gruzínskom a Azerbajdžanom, k čomu prispieva aj spoločná orientácia na USA a turecké členstvo v NATO, do ktorého sa obe juhokaukazské republiky snažia vstúpiť.

Po rozpade ZSSR sa Turecko snažilo dostať do pozície regionálnej veľmoci, čím sa dostalo do rozporu so záujmami Ruska. Hlavným tureckým projektom bolo vybudovanie už spomínaného potrubia Baku-Tbilisi-Ceyhan. Napriek rozdielnym záujmom sa zdá, že Rusko sa so snahami Turecka ak nie zmierilo, tak ich aspoň akceptuje a obe krajiny aktívne ekonomicky spolupracujú, najmä v energetickom sektore. Turecko vďaka plynovodu „Modrý prúd“, ktorý vedie z Krasnodarskej oblasti po dne Čierneho mora a bol dokončený v roku 2003, dováža z Ruska 65 % svojej ročnej spotreby plynu. Spolupráca zaisťuje Ankare stabilné dodávky, Moskva sa na druhej strane vyhýba účasti tretích štátov¹⁸, znižuje tým náklady na prepravu a zvyšuje bezpečnosť prepravy. Ďalším prínosom pre Moskvu je rozšírenie počtu príjemcov plynu a ich diverzifikácia.¹⁹

Čínska ľudová republika

Po páde ZSSR sa v oblasti Kaspiku čoraz výraznejšie začala angažovať aj komunistická Čína, ktorej rastúca ekonomika je príčinou zvýšeného dopytu po energetických surovinách. Jej aktivitám v oblasti sa pritom Rusko nesnaží zabrániť v takej miere ako pôsobeniu západných krajín. Čínske prenikanie do kaspického a stredoázijského regiónu sa uskutočňuje najmä v hospodárskej rovine a je spojené s aktívnou ekonomicko-politickou spolupracou s Ruskom. Jednou z najvýznamnejších čínskych aktivít v oblasti Kaspického mora je podiel Čínskej národnej ropnej spoločnosti (CHNPC – China National Petroleum Corporation) na polmiliardovej investícii do spoločného podniku s uzbeckou ropnou a plynovou spoločnosťou Uzbekneftegaz. V roku 2005 bol do prevádzky uvedený tisíc kilometrov dlhý ropovod z kazašského Atasu do čínskeho Sin-t'iang²⁰ a Peking dosiahol dohodu aj o vybudovaní plynovodu z Turkménska, po Rusku druhej na plyn najbohatšej postsovietskej krajine. Napojenie na energetické zdroje kaspickej oblasti, Strednej Ázie a Ruska má pre Čínu strategický význam vzhľadom na neistotu dodávok po mori, kadiaľ Čína dováža potrebné suroviny zo Stredného východu, z Afriky a najnovšie z Latinskej Ameriky.²¹ V

¹⁷ Langer, Alexander: Noví hráči v kaspickém regionu. In. Mezinárodní politika, 5/2001, str. 6

¹⁸ Ďalší plynovod do Turecka vedie cez Ukrajinu, Moldavsko, Rumunsko a Bulharsko.

¹⁹ Svoboda, Karel: Rusko-turecké vztahy: Od soupeření ke spolupráci v oblasti energetiky. In: Mezinárodní politika, 6/2006, str. 10

²⁰ Kratochvíl, Petr: Ruská spolupráce s Čínou: proti USA na dvou frontech. In. Mezinárodní politika, 2/2006, str. 8

²¹ Fürst, Rudolf: Energetický pohon čínskeho obra. In. Mezinárodní politika, 6/2006, str. 19

ďalšom desaťročí sa očakáva, že bude úplne závislá na Perzskom zálive a oblasti Kaspického mora.²²

Posledné udalosti okolo trasy ruského ropovodu zo Sibíri na sever Číny ukázali, že ani Rusko nie je takým spoľahlivým partnerom, ako by si Čína želala. Schválilo zmenu trasy tohto ropovodu do ruskej Nachodky na Ďalekom východe, čím nebude ruská ropa k dispozícii výlučne Číne, ale aj Japonsku, Severnej Kórei a Tchaj-wanu. Rozhodnutie Moskvy zrejme ovplyvnila japonská ponuka finančne sa spolupodieľať na jeho výstavbe. Okrem toho stavbou ropovodu výlučne na vlastnom území sa Moskva vyhne problémom s tranzitnými krajinami.

Geopolitické záujmy Iránu

Iránske snahy o posilnenie svojho vplyvu v kaspickej oblasti vychádzajú skôr z politických než z ekonomických záujmov. Keďže väčšina iránskej ropy sa ťaží v okolí Perzského zálivu, Teherán zatiaľ necíti potrebu hľadať a využívať nové náleziská pri Kaspickom mori.²³ Neumožňuje mu to ani finančná situácia. Na druhej strane ho neteší ani aktivita západných ropných spoločností, ktoré sa zúčastňujú projektov na sever od iránskych hraníc. Preto sa pokúšal spolu s Ruskom zabrániť susedným prikaspickým štátom v ťažbe priedňami pri riešení otázky právneho postavenia Kaspického mora, dokonca snahami riešenie štatútu „zmraziť“. Keďže však nevyriešený štatút nezabránil kaspickým štátom v ťažbe surovín, Irán nakoniec súhlasil s delením na národné sektory, ale rovným dielom, keďže tak by mu pripadlo 20 % mora.

Irán síce odmieta všetky kaspické projekty ako nelegálne, pragmaticky však ponúka svoje územie na transport takejto „nelegálnej“ ropy a plynu. Vďaka svojej polohe predstavuje jednoduchší a ekonomicky výhodnejší variant dopravy kaspických surovín na západné trhy. Ešte v roku 1997 mal cez Irán viesť plynovod z Turkménska do Európy. Plánovaná trasa, na ktorej sa podieľala holandsko-britská spoločnosť Shell, sa však stretla s tvrdou kritikou USA, ktoré vinia Irán z podpory terorizmu a odmietajú hospodárske kontakty. Tento americký postoj sa podpísal pod zrušenie „iránskej trasy“ a v poslednej dobe ho ešte zvýraznili problémy okolo iránskeho jadrového programu.

Kazachstan

Náleziská pri Kaspickom mori patriace Kazachstanu sú považované za jedny z najväčších v tomto regióne, čo samozrejme láka investorov zo všetkých zainteresovaných krajín. Kazašskí lídri sa snažia manévrovať medzi ruskou a americkou stranou. Podporili výstavbu Washingtonom presadzovaného potrubia BTC, v roku 2001 povolili talianskemu konzorciu Agip prieskum ropných polí na pobreží Kaspického mora. Na druhej strane svoju ropu prepravujú na západné trhy cez Rusko – ropovod CPC spája ropné pole Tengiz s ruským čiernomorským prístavom Novorossijsk. Touto cestou má podľa dohody s Ruskom prúdiť aj ropa z kaspickej oblasti Kurmangazy.²⁴

²² Hassan-Yari, Houchang: Analysis: Energy Geopolitics in the Caspian. In: Euroasia Net, 19. 10. 2004. [online verzia]: <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/pp101904.shtml#>

²³ Kurtov, Adžar Aširovič: Právni status Kaspického moře : náročné hledání souhlasu I. In: Euroasia Expres, 1/2002. [online verzia]: http://euroasia.euweb.cz/8-2001_sa_kurtov.htm

²⁴ Kazakhstan. In: Energy Information Administration, júl 2005. [online verzia]: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/kazak.html>

Podľa dohody z júla 2005 budú Rusko a Kazachstan v oblasti Kurmangazy spoločne ťažiť 55 rokov. Polovicu ťažobnej firmy KazMunaiTeniz vlastní kazašská štátna ropná spoločnosť KazMunaiGaz, druhých 50 % si rozdelili dve ruské štátom vlastnené ropné spoločnosti, Rosneft a Zarubežneft. Na základe tohto sa budú rovným dielom deliť aj zisky, ktoré ruský prezident Putin odhadol na 50 miliárd dolárov. Azerbajdžanskí predstavitelia síce Kazachstan presviedčali, aby vyťaženú ropu vyvážal cez potrubie BTC, ale Astana ponuku odmietla v snahe vyhnúť sa sporu s Ruskom.²⁵

Napriek snahe Kazachstanu udržiavať dobré vzťahy s oboma stranami súperiacimi o vplyv v kaspickej oblasti sa zdá, že v súčasnosti sa Kazachstan obracia skôr smerom k Moskve. Spôsobuje to silnejúca kritika zo strany USA kvôli autoritárskemu charakteru štátu, nedostatku demokracie a nedodržiavaniu ľudských práv, ale aj ekonomická závislosť na Rusku, napríklad v oblasti prepravy energetických surovín a vojenských dodávok. Určitú úlohu zohráva aj početná ruská menšina v Kazachstane.²⁶

Proruský kurz krajiny potvrdzuje aj posledná návšteva prezidenta Nursultana Nazarbajeva v Moskve začiatkom apríla 2006. Nazarbajev naznačil, že Rusko je preňho hlavným politickým a ekonomickým partnerom. V prejave pred Štátnou Dumou presadzoval zvýšenie úsilia o upevnenie regionálneho ekonomického usporiadania, ktoré stredoázijské štáty spája s Ruskom a navrhol vytvorenie Eurázijskej únie, v ktorej by Rusko hralo vedúcu úlohu.²⁷

Okrem toho sa v Moskve dohodol na zvýšení objemu ropy prepravovanej cez ropovod CPC z 28 miliónov na 67 miliónov ton.²⁸ Zo strany Kremľa je takýto krok prinajmenšom prekvapujúci vzhľadom na problémy, ktoré Rusko má s prepravou ropy tankermi z Novorossijska cez preťažené turecké úžiny Bospor a Dardanely do Európy. V súčasnosti realizuje projekt alternatívneho ropovodu cez Bulharsko a Grécko (Burgas – Aleksandropulos), ktorý by inkriminované úžiny obchádzal, zatiaľ však nie je dokončený. Na druhej strane Astana znížila Rusku cenu nájomného za využívanie vojenských polygónov v Kazachstane. Preprava kazašskej ropy cez ropovod CPC oslabí význam potrubia BTC a Astanu väčšmi pripúta k ruskej záujmovej sfére.

Turkménsko

Ako jediná z postsovietskych krajín sa Turkménsko snaží, aspoň formálne o zachovanie „pozitívnej“ neutrality. Po septembri 2001 odmietlo bližšie spojenectvo so Spojenými štátmi, hoci ostatné stredoázijské štáty prijali úlohu amerického strategického partnera. Rezervovaný postoj Ašchabatu sa prejavuje aj vo vzťahu k Rusku. Takýmto postojom k obom štátom sa Turkménsko dostalo do relatívnej izolácie, čo však zrejme režimu prezidenta Nijazova vyhovuje. Napriek tomu je krajina nútená spolupracovať v energetickej oblasti s Ruskom ako s najväčším odberateľom turkménskeho plynu a jediným potenciálnym prepravcom energetických surovín. V 90-tych rokoch bol Ašchabat úplne závislý na vývoze plynu cez Rusko, ktoré požadovalo vysoké tranzitné poplatky. Hlavnými odberateľmi pritom neboli západné štáty, ale krajiny SNŠ, teda Ukrajina, Gruzínsko, Arménsko a Azerbajdžan, ktoré

²⁵ Blagov, Sergej: Russia eyes stronger clout in Caspian region. In: EurasiaNet, 15. 7. 2005. [online verzia]: <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav071505.shtml>

²⁶ Ruská menšina v Kazachstane je najpočetnejšia zo všetkých postsovietskych štátov – 5 104 000 Rusov tvorí 32,2 obyvateľstva. Okrem toho väčšina žije na severe a severovýchode krajiny, pri hraniciach s Ruskom, pričom ruskojazyčné regióny sú priemyselne najrozvinutejšie.

²⁷ Blagov, Sergej: Russia registers significant victory in Caspian basin energy contest. In: EurasiaNet, 5. 4. 2006. [online verzia]: <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav040506.shtml>

²⁸ tamtiež

často neboli schopné platby. Napriek zásobám surovín, pre nedostatok nezávislých exportných trás, nie je turkménsky energetický sektor dostatočne rozvinutý. Ašchabat sa preto snaží o zabezpečenie mimoruských trás, ktorými by svoj plyn dopravil na európske alebo iné trhy.

Jednou z možností bola stavba už spomínaného ropovodu cez Irán v roku 1997. Ten však zablokovali USA, teda tzv. „južná“ trasa zrejme neprichádza do úvahy ani v budúcnosti. Momentálne je jedinou alternatívnou cestou plynovod z nálezísk v južnom Turkménsku do iránskej provincie Chorásán, ktorý však slúži len pre potreby danej oblasti a nemá spojenie so svetovými trhmi.²⁹ V súčasnosti Turkménsko realizuje stavbu plynovodu do Číny a potenciálne aj do Japonska, podľa odhadov však bude značne nákladný. Ďalšou možnosťou je Transkaspické potrubie vedúce po dne Kaspického mora do Azerbajdžanu, kde by sa napojilo na potrubie BTC. Rokovania sa však zatiaľ nevyvíjajú príliš úspešne. Dôvodom je zrejme spor o azerbajdžanské ropné náleziská v Kaspickom mori – Azeri, Širag a Gunešli, na ktoré si Turkménsko robí nároky vďaka nevyjasnenému právnemu postaveniu Kaspiku.

V roku 2002 Turkménsko podpísalo aj dohodu o výstavbe plynovodu cez Afganistan a Pakistan do Indie (TAP). Pre pretrvávajúcu zlú bezpečnostnú situáciu sa však celý projekt zatiaľ odsúva, napriek tomu, že je doň zapojená Ázijská rozvojová banka a záujem o trojmiliardový projekt má aj indická vláda.³⁰ Prípadnú realizáciu tejto trasy označil ešte v roku 2001 za neistú a rizikovú aj poradca amerického prezidenta pre Kaspické more Steven Mann.³¹

Od januára 2006 sa Turkménsko ocitá vo vzťahu k Rusku v pomerne výhodnom postavení. Rusko-ukrajinská plynová kríza skončila dohodou, podľa ktorej Rusko dodáva Kyjevu plyn za zvýšené ceny, ale výsledná suma sa znižuje zmiešaním ruského plynu s lacnejším turkménskym. V tejto situácii sa Ašchabat rozhodol zvýšiť cenu plynu dodávaného Rusku aj Ukrajine zo súčasných 65 na 100 dolárov za 1 000 metrov kubických. Pre Gazprom by to znamenalo zvýšenie zhruba o 600 miliónov dolárov do konca roku 2006 a 1,5 miliardy na rok 2007.³² Turkménsku požiadavku odmietol, hoci jeho vlastná ťažba plynu stagnuje. Ašchabat vzápätí pohrozil odstavením plynových dodávok do Ruska od augusta 2006 a 22. augusta turkménske ministerstvo pre ropu a plyn oznámilo, že zníži denný export plynu do Ruska.³³ Gazprom napokon na turkménske požiadavky pristúpil.

Záver

Stabilný prístup k energetickým surovinám sa pre väčšinu súčasných štátov stáva prioritou rozhodujúcou o ekonomickej prosperite krajiny a čoraz väčšími sa táto potreba odráža v ich zahraničnej politike. Do popredia záujmu sa preto dostávajú regióny bohaté na

²⁹ Horák, Slavomír: Kudy (ne)prodávát turkmenské bohatství? In: Člověk v ohrožení, 16. 7. 2002. [online verzia]: <http://www.infoservis.net/art.php?id=1026821459>

³⁰ Indijskie vlasti zajavili o gotovnosti prinjat učastie v stroitelstve Transafganskogo gazoprovoda. In: Turkmenistan.ru, 25. 8. 2006. [online verzia]:

http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=8523&type=event&sort=date_desc

³¹ Mann, Steven R.: American diplomat sees encouraging signs on Baku-Ceyhan pipeline. Q & A with Steven R. Mann. In: EurasiaNet, 20. 11. 2001. [online verzia]:

<http://www.eurasianet.org/departments/qanda/articles/eav110801.shtml>

³² Blagov, Sergej, Torbakov, Igor: Energy row looms in Central Asia. In: EurasiaNet, 12. 7. 2006. [online verzia]: <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav071206.shtml>

³³ Turkmenistan Reduces Gas Exports To Russia. In: Radio Free Europe, Radio Liberty, 22. 8. 2006. [online verzia]: <http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/8/D8DBED59-DC4D-4672-A926-716CFA394CB9.html>

nerastné zdroje, mnohé z nich sú však aj krízovými oblasťami, čo môže ovplyvniť stabilitu dodávok nevyhnutných surovín. Vo svetle blízkovýchodného konfliktu, pokračujúcich problémov v Iraku a nebezpečenstva plynúceho z pokračovania iránskeho jadrového programu sa záujem hráčov svetovej politiky čoraz častejšie upiera na región Kaspického mora.

Tieto skutočnosti naznačujú, že význam kaspického regiónu v budúcnosti vzrastie. Čoskoro môže prísť k poklesu zásob energetických surovín v iných oblastiach, kým kaspický šelf je ešte málo preskúmaný pre ťažkosti s dopravou prieskumnej techniky, a doterajšia ťažba sa dotýka len časti kaspických zdrojov. Je teda pravdepodobné, že jeho zásoby sú v skutočnosti vyššie, ako sa v súčasnosti vie, či odhaduje.

Na druhej strane budú zrejme ešte niekoľko rokov pretrvávať súčasné problémy s dopravnými potrubiami, s ktorých výstavbou sa v mnohých prípadoch iba začína a je to dlhodobá záležitosť. Stabilitu celého regiónu ovplyvňujú nevyriešené územno-etnické spory z minulosti, ktoré môžu zo súčasného latentného stavu opäť prepuknúť do krvavých konfliktov. Pritom mnohé z nich prebiehali za posledné roky práve v oblastiach najvhodnejších pre potenciálne energovody. Produkciu ropy a plynu ovplyvňujú, a zrejme aj v budúcnosti budú ovplyvňovať spory o vlastníctvo niektorých nálezísk, ktoré sú dôsledkom nevytýčenia morských hraníc medzi štátmi.

Možno takmer s určitosťou predpokladať, že preteky medzi USA a ich spojencami na jednej strane a Ruskom na strane druhej budú pokračovať, najmä v sfére kontroly energetických zdrojov, nad možnosťou ich využívania a prepravy, ale aj o celkový vplyv v regióne. Rusko k tejto problematike v súčasnosti pristupuje pragmatickejšie, ideologický pohľad, zdá sa, ustupuje do úzadia. Nemožno však predpokladať, že sa svojich pozícií, či svojho úsilia o ich upevnenie vzdá ľahko. Jeho šance na dosiahnutie vlastných záujmov sa v súčasnosti zvyšujú v ázijskej časti kaspického regiónu, pretože tamojší vládcovia sa začínajú obávať americkej stratégie „šírenia demokracie“, ktorá by mohla prispieť k ich zvrhnutiu. Snahe o udržanie svojich režimov preto zrejme dajú prednosť pred vysokými finančnými ziskami plynúcimi z ekonomickej spolupráce so Západom a priklonia sa radšej k starému spojencovi, od ktorého im demokratizačné snahy nehrozia.

Spojené štáty zasa majú dobré vyhliadky na upevnenie svojho vplyvu na Južnom Kaukaze, najmä v Gruzínsku a Azerbajdžane. Po problémoch s ruskými dodávkami plynu do Arménska začiatkom tohto roka však na spoluprácu s Washingtonom bude náchylnejší aj Jerevan. Úspešne môže pokračovať aj rast ekonomického vplyvu Číny a Turecka, aktivizovať sa začína aj Japonsko, závislé na dovoze surovín z nepokojného Blízkeho východu. Irán pravdepodobne zostane skôr izolovaným aktérom, keďže odmietaním ruských návrhov na riešenie iránskeho jadrového programu si do istej miery naštrbil vzťahy s Moskvou. Dá sa predpokladať, že v budúcnosti bude do oblasti zasahovať aj EÚ, ktorá je v súčasnosti závislá na dodávkach surovín z Ruska. Jednou z možností diverzifikácie importérov je pre ňu aj kaspický región. Zatiaľ jej aktivity obmedzuje nejednotnosť členských štátov, ich neschopnosť dohodnúť sa na účinnej spoločnej Energetickej politike.

Kaspické more má rozsiahly potenciál. Na jeho rozvinutie však bude treba politickú vôľu a prezieravosť aktérov pri riešení sporov a bezpečnostnej stabilizácii oblasti. Bude treba vynaložiť nemalé finančné prostriedky na prieskum a ťažbu surovín, ale aj na riešenie ekologických problémov, či už súvisia so znečistením životného prostredia v dôsledku ťažby či nehôd, alebo s dramatickým úbytkom flóry a fauny.

Zoznam literatúry:

- Abbasov, Šahin, Ismailova, Chadija, Katik, Mevlut:** The oil flows through the BTC pipeline, but a problem may loom. In: EurasiaNet, 31. 5. 2006. [online verzia]:
<http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav053106.shtml>
- Blagov, Sergej, Torbakov, Igor:** Energy row looms in Central Asia. In: EurasiaNet, 12. 7. 2006. [online verzia]:
<http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav071206.shtml>
- Blagov, Sergej:** Russia eyes stronger clout in Caspian region. In: EurasiaNet, 15. 7. 2005. [online verzia]:
<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav071505.shtml>
- Blagov, Sergej:** Russia registers significant victory in Caspian basin energy contest. In: EurasiaNet, 5. 4. 2006. [online verzia]: <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav040506.shtml>
- Caspian Sea Region: Survey of Key Oil and Gas Statistics and Forecasts. In: Energy Information Administration, júl 2006. [online verzia]: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Caspian/images/caspian_balances.pdf
- Ditrych, Ondřej:** Ropovod Baku-Tbilisi-Ceyhan a nová kavkazská geopolitika. In: Mezinárodní politika, 10/2005, str. 22
- Fürst, Rudolf:** Energetický pohon čínského obra. In: Mezinárodní politika, 6/2006, str. 19
- Hassan-Yari, Houchang:** Analysis: Energy Geopolitics in the Caspian. In: EuroasiaNet, 19. 10. 2004. [online verzia]:
<http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/pp101904.shtml#>
- Horák, Slavomír:** Kudy (ne)prodávat turkmenské bohatství? In: Člověk v ohrožení, 16. 7. 2002. [online verzia]:
<http://www.infoservis.net/art.php?id=1026821459>
- Indijskie vlasti zajavili o gotovnosti prinjat učastie v stroitelstve Transafganskogo gazoprovoda. In: Turkmenistan.ru, 25. 8. 2006. [online verzia]:
http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=8523&type=event&sort=date_desc
- Janusz, Barbara:** The Caspian Sea: Legal Status and Regime Problems. In: The Royal Institute of International Affairs, august 2005. [online verzia]: <http://www.chathamhouse.org.uk/pdf/research/rep/BP0805caspien.pdf>
- Jones, A. Elizabeth:** Central Asia: Developments and the Administration's Policy. In: U.S. Department of State, October 29, 2003. [online verzia]: <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/2003/25798.htm>
- Kazakhstan. In: Energy Information Administration, júl 2005. [online verzia]:
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/kazak.html>
- Kirakosjan, Arutjun:** Náhorní Karabach jako hlavní aspekt určující zahraniční politiku Arménie. In: Mezinárodní politika, 6/2004, str. 21
- Kratochvíl, Petr:** Ruská spolupráce s Čínou: proti USA na dvou frontech. In: Mezinárodní politika, 2/2006, str. 8
- Kurtov, Adžar Aširovič:** Právní status Kaspického moře : náročné hledání souhlasu I. In: Euroasia Expres, 1/2002. [online verzia]: http://euroasia.euweb.cz/8-2001_sa_kurtov.htm
- Langer, Alexander:** Noví hráči v kaspickém regionu. In: Mezinárodní politika, 5/2001, str. 6
- Mann, Steven R.:** American diplomat sees encouraging signs on Baku-Ceyhan pipeline. Q & A with Steven R. Mann. In: EurasiaNet, 20. 11. 2001. [online verzia]:
<http://www.eurasianet.org/departments/qanda/articles/eav110801.shtml>
- Souleimanov, Emil:** Geopolitika kaspického regionu. In: Asociace pro mezinárodní otázky, 5. 12. 2003. [online verzia]: http://www.amo.cz/cz/vyzkumne_centrum/publikace/index.php?ID=&IDp=70&tema=studie
- Souleimanov, Emil:** Právo a politika v Kaspickém moři. In: Člověk v tísni, 16. 7. 2002. [online verzia]:
<http://www.infoservis.net/art.php?id=1026828372>
- Starr, S. Frederick.:** The War Against Terrorism and US Bilateral Relations with Central Asia, prejav ku Committee on Foreign Relations, U.S. Senate, 13 December 2001,
http://www.cacianalyst.org/Publications/Starr_Testimony.htm. In: Černý, Filip: Cíle zahraniční politiky USA a Ruska v kaspickém regionu. In: Mezinárodní politika, 3/2005, s. 12.
- Svoboda, Karel:** Rusko-turecké vztahy: Od soupeření ke spolupráci v oblasti energetiky. In: Mezinárodní politika, 6/2006, str. 10

Talbott, S.: A Farewell to Flashman: American policy in the Caucasus and Central Asia, US Dept. of State Dispatch, July 1997, <http://www.treemedia.com/cfrlibrary/library/policy/talbott.html>. In: Černý, Filip: Cíle zahraniční politiky USA a Ruska v kaspickém regionu. In: Mezinárodní politika, 3/2005, s. 12.

Turkmenistan Reduces Gas Exports To Russia. In: Radio Free Europe, Radio Liberty, 22. 8. 2006. [online verzia]: <http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/8/D8DBED59-DC4D-4672-A926-716CFA394CB9.html>